

УДК 340.12

Петрончак Ю. О., к. ю. н., старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.

ПРИВАТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ВИМІР БУТТЯ ОСОБИ У ЗРІЗІ ДОЗВОЛЕНОГО І НАЛЕЖНОГО

Анотація. У статті досліджено теоретико-юридичний та філософсько-правовий вимір поняття «правових відносин», з точки зору її розуміння як реалізації та втілення правової поведінки особи.

Окрім визначення, структури, класифікації правових відносин тощо, пропонується їх розгляд через призму категорій суб'єктивного права (те, що дозволено) та правового обов'язку (те, що належиться).

Ключові слова: правові відносини, право, обов'язок, особа, правова поведінка.

Petronchak Yu. O., Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Civil Law Disciplines in Lviv State University of Internal Affairs, Lviv.

LEGAL RELATIONSHIPS AS A MEASURE OF PERSONALITY BEING IN THE CASE OF ALLOWANCES AND RELEVANT

Abstract. In the article the theoretical and philosophical dimension of the concept of "legal relations" is examined, in terms of its understanding as the implementation and implementation of the legal behavior of the person.

In addition to defining the structure, classification of legal relations, etc., their consideration is proposed through the prism of the categories of subjective law (an allowance) and legal duty (a relevant).

Key words: legal relations, law, duty, person, legal behavior.

JEL: K 10.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-05>

Постановка проблеми. Поняття правових відносин є одним з основних у юридичній науці, адже цей елемент правової системи охоплює всі види правового регулювання та його нормативної дії на поведінку людей. Поза правовідносинами право впливає на людську поведінку в ідеологічному, моральному, тобто ціннісному аспекті, у всіх інших випадках — саме з їх допомогою.

Аналіз останніх досліджень. Варто зазначити, що інтерес до проблем правових відносин в контексті правової поведінки особи у загально теоретичному контексті активно проявляється з кінця 50-х початку 60-х років XIX століття. Сучасною розробкою проблеми займалися Ю. Толстой, С. Алексеєв, Н. Крестовська. Попри те, в правовій літературі й досі немає єдиної думки з приводу визначення даного поняття.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення змісту категорії «правові відносини», через категорії дозволеного та належного, як одного із елементів механізму дії права на правову поведінку, з'ясування обсягу можливостей її впливу на процес становлення поведінки особи.

Виклад основного матеріалу. Правова поведінка не може існувати без правовідносин, вона реалізується в них. Це конкретна форма буття правової поведінки, площина, що її опосередковує. У взаємодії із нормами права правовідносини утворюють ядро постійного юридичного середовища, в якому продовжувано перебувають його учасники, що часто навіть не усвідомлюють, факту знаходження всередині цих відносинах, буття під пануванням права [1, с. 123].

Жодна особа не може залишатися поза соціальними та правовими відносинами, не вступати в них в своїй практичній діяльності, позаяк без цього вона не змогла б реалізувати свої права, можливості, задовольняти інтереси, потреби.

З огляду на це, найбільш загальне визначення правових відносин — це відносини, регульовані (опосередковані) правом. Регульовані, а не врегульовані, адже, як слушно зауважив Ю.К. Толстой, правове регулювання суспільних відносин з виникненням правових відносин не закінчується, а тільки починається [2, с. 35]. Головне у правовідносинах те, що вони виникають на основі правових норм, а їх учасники є носіями взаємних кореспондованих один одному суб'єктивних юридичних прав (суб'єктивних прав) і суб'єктивних юридичних обов'язків (правових обов'язків). Зв'язок між правом і обов'язком як виявом правової поведінки, а точніше між їх носіями, і є правовідносинами.

На думку Н. М. Крестовської, правовідносини — це суспільні відносини, регульовані нормою права, змістом яких є суб'єктивні юридичні права та суб'єктивні юридичні обов'язки їх сторін [3, с. 127]. Вони є юридичним виразником економічних, політичних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин.

Разом із тим, правові відносини є найбільш поширеним і виразним засобом правової поведінки, втіленням в реальні дії його приписів.

З огляду на зазначені вище ознаки, ми схильні розуміти правовідносини як засіб перекладу загальних приписів норм права в площину суб'єктивних юридичних прав і обов'язків суб'єктів.

Як зазначає С. С. Алексєєв, якщо норма права — регламентатор людської поведінки, то правовідносини — її конкретизатор [1, с. 124].

Таким чином, правовідносини виконують всі ті функції, котрі властиві їм як конкретизатору загальних приписів норм права:

- закріплюють перелік осіб, на яких поширюється дія норм права;
- закріплюють поведінку, яку повинні або можуть наслідувати особи;
- відкривають можливість для приведення в дію спеціальних засобів забезпечення правового обов'язку [4, с. 150].

Як видається, виникненню будь-яких правовідносин неодмінно передують щонайменше три чинники: наявність фактичних суспільних відносин;

наявність норми права; наявність юридичного факту — певних об'єктивних обставин, з наслідками настання яких норма права пов'язує виникнення, зміну, припинення правовідносин.

Завдяки законодавчому закріпленню суспільних відносин у нормах права, за настання конкретних, передбачених законодавством умов, правовідносини і стають можливими. Що ж стосується юридичних фактів, то вони виступають у ролі своєрідних важелів, що за певних умов приводять у дію норму права. За їх наявності норма права конкретизується стосовно відповідних суб'єктів.

З огляду на це, видається нелогічним пов'язувати юридичні факти з якоюсь конкретною ланкою механізму правового регулювання, чи виокремлювати їх в окрему стадію, адже юридичні факти становлять собою узагальнюючу категорію, що виражає обумовленість правовідносин, їх виникнення, зміну чи припинення. Вони виконують службову роль, забезпечуючи перехід однієї стадії (регламентації суспільних відносин) до іншої стадії (правовідносин).

Таким чином, юридичні факти не утворюють такої ж самостійної ланки в механізмі правового регулювання, як норма права, чи правовідносини.

Правовідносини, як відомо, це складна конструкція, котра містить обов'язкові елементи: суб'єкт, об'єкт та зміст (суб'єктивне право та правовий обов'язок).

Як видається, правові відносини виникають між суб'єктами стосовно об'єктів та завжди містять юридичний і фактичний зміст. Останній передбачає конкретні дії учасників правовідносин, в яких реалізуються їхні права та обов'язки.

Фактичний зміст є унікальним та неповторним у кожній окремій юридичній ситуації, індивідуальним варіантом реалізації права та виконання обов'язку, безпосередньою дією, в якій реалізуються права та обов'язки сторін, в той час як юридичний зміст типовий для певного виду правовідносин. Він проявляється через квінтесенцію суб'єктивного права та правового обов'язку та становить собою каркас для правовідносин та поведінки особи, котра в них реалізовується.

Суб'єкти правовідносин є конкретними індивідами, фізичними чи юридичними особами, що на основі норм права здатні виконувати роль сторін правовідносин, бути носіями правової поведінки, правового статусу особи. Участь сторін у правовідносинах детермінується їх:

– правоздатністю — здатністю індивіда мати перелік певних прав та обов'язків;

– дієздатністю — здатність індивіда набувати та реалізовувати суб'єктивні права та правові обов'язки.

Змістом дієздатності є можливість:

– набувати певні суб'єктивні права й правові обов'язки;

– реалізовувати суб'єктивні права й правові обов'язки;

– нести відповідальність за протиправну поведінку.

Відтак, правова поведінка особи знаходить свій прояв у двох основних формах:

- суб'єктивному праві;
- правовому обов'язку [5, с. 197].

Суб'єктивним правом виступає закріплена у нормах права свобода індивіда реалізовувати власні юридичні суб'єктивні права і юридичні суб'єктивні обов'язки на свій розсуд. Це можливість, яка дозволяє індивіду поводитися певним чином, вимагати від інших індивідів належної правової поведінки, а також можливість звернення до держави за захистом свого суб'єктивного юридичного права; відтак, це вид і міра дозволеної (можливої) поведінки особи, охоронювані та забезпечувані державою, що належить особі незалежно від перебування в правовідносинах, тобто, здатні реалізовуватися і поза ними.

Як бачимо, за допомогою суб'єктивного права та правового обов'язку правовідносини можуть «відлаштувати» людську поведінку стосовно суспільно бажаних вимог. Окремі із обов'язків виникають за бажанням суб'єкта права, інші — покладені на нього відповідно до його соціальної ролі, згода останнього в цьому випадку необов'язкова, а невиконання карається. Даний механізм, посередництво у якому відведено системі правовідносин запобігає виникненню хаосу та свавілля в державі та у цілому світі.

Разом із тим, варто зазначити, що існують спеціалізовані види правовідносин, функціонування яких спрямовано на виконання конкретної функції. Відповідно до цього окремі види правовідносин поділяють на:

- загальнорегулятивні, що виникають безпосередньо на підставі закону. Вони наділяють усіх адресатів однаковими правами чи обов'язками без будь-яких умов (напр., інститут громадянства; обов'язок несення військової служби);

- конкретнорегулятивні, що утворюються на основі правомірної поведінки суб'єкта, тобто такої, яка відповідає нормам права (напр., інститут шлюбу);

- охоронні — виникають з факту неправомірної поведінки суб'єкта як реакція держави на таку поведінку, тобто відновлення порушеного права, рівноваги у суспільстві (напр., адміністративне стягнення) [6, с. 75].

З огляду на вищенаведене, перший прошарок в процесі регулювання правом поведінки особи — це загальнорегулятивні відносини. Вони утворюють загальну масу правовідносин в суспільстві. Мета їх полягає у врегулюванні суспільних відносин шляхом встановлення суб'єктивних юридичних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків. Як наслідок, їх можна назвати правовстановлюючими.

Загальнорегулятивні правовідносини виконують роль закріплення кола суб'єктів права, їх юридичного статусу. Разом із нормами права вони утворюють основу, на якій потім складаються багаточисленні і різноманітні конкретнорегулятивні відносини.

Як бачимо, з позиції наведеної вище, право регулює суспільні відносини та поведінку людей не лише у випадках, коли виникають

конкретні правові відносини зі строго визначеними суб'єктами. Існування особи як суб'єкта права пов'язане з певним масивом суб'єктивних юридичних прав, а це вже само собою спрямовує поведінку осіб. Загальнорегулятивні правовідносини, ядром яких є правосуб'єктність особи, відповідно до цього, не конкретні, індивідуалізовані зв'язки між визначеними особами, а специфічний стан, в якому знаходиться суб'єкт права і який визначає його становище та поведінку відповідно до інших осіб.

Висновки. Отож, правовідносини у всій сукупності змістових та функціональних елементів відіграють роль конкретизатора та реалізатора поведінки суб'єктів права, є їх правовою дійсністю та буттям, що організовує суспільні відносини, впорядковують їх, надаючи правових форм.

Усі суспільні зв'язки, стани, кореляції, правомочності, обов'язки, залежності, відповідальності, взяті у значущому для права вимірі, і є правовідносинами. Це надзвичайно важливі компоненти правової матерії, які здатні регулювати правову поведінку особи відносячи її, у відповідності до свого змісту, до категорії «дозволеного» як права та «належного» як обов'язку.

Література:

1. Алексеев С. С. Право: азбука-теория-философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 710 с.
2. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. — Л. : ЛГУ, 1959. — 247 с.
3. Крестовська Н. М. Теорія держави і права / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. — Х. : Одиссей, 2008. — 432 с.
4. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность / Н. С. Лейкина. — Л., 1968. — 200 с.
5. Максимов Б. Н. Философия права / Б. Н. Максимов. — М.: Directmedia publishing, 2005. — 148 с.
6. Алексеев С. С. Философия права: история и современность, проблемы, тенденции, перспективы / С. С. Алексеев. — М. : Норма, 1999. — 329 с.

References:

1. Alekseev S. S. Pravo: azbuka-teoryia-fylosofyia: opyt kompleksnoho yssledovanyia / S. S. Alekseev. — M. : Statut, 1999. — 710 с.
2. Tolstoj Yu. K. K teoryu pravootnoshenya / Yu. K. Tolstoj. — L. : LHU, 1959. — 247 s.
3. Krestovs'ka N. M. Teoriia derzhavy i prava / N. M. Krestovs'ka, L. H. Matvieieva. — Kh. : Odissej, 2008. — 432 s.
4. Lejkyna N. S. Lychnost' prestupnyka y uholovnaia otvetstvennost' / N. S. Lejkyna. — L., 1968. — 200 s.
5. Maksymov B. N. Fylosofyia prava / B. N. Maksymov. — M. : Directmedia publishing, 2005. — 148 s.
6. Alekseev S. S. Fylosofyia prava: ystoryia y sovremennost', problemy, tendentsyy, perspektyvy / S. S. Alekseev. — M. : Norma, 1999. — 329 s.